FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
11-son

UDK: 378.147:355.23:316.7

Saidov Ixtiyor Mizrabovich,
Jaloliddin Manguberdi nomidagi harbiy-akademik litsey direktori,
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor

BO‘LAJAK CHAQIRIQQACHA HARBIY TA’LIM O‘QITUVCHILARINING IJTIMOIY-MADANIY KOMPETENTLIGINI BAHOLASHNING MEZONLI-DIAGNOSTIK MODELINI ISHLAB CHIQISH

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetentligini baholashga xizmat qiluvchi mezonli-diagnostik modelni ishlab chiqishning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan. Harbiy ta’lim tizimida pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida ijtimoiy-madaniy kompetentlikning o‘rni, mazmuni va tarkibiy xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu kompetentlikni baholashda motivatsion-qadriyatli, kognitiv, kommunikativ hamda faoliyat-refleksiv mezonlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari asoslangan. Har bir mezon bo‘yicha aniqlashtirilgan indikatorlar, ularni baholashga mo‘ljallangan diagnostik vositalar va kompetentlikning rivojlanish darajalarini aniqlash mexanizmlari taklif etilgan. Diagnostik jarayonning obyektivligi, ishonchliligi va amaliy ahamiyatini ta’minlashda kompleks baholash, ekspert tahlili, pedagogik kuzatish, vaziyatli topshiriqlar hamda refleksiv yondashuvlarning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-madaniy kompetentlik, chaqiriqqacha harbiy ta’lim, bo‘lajak o‘qituvchi, mezonli-diagnostik model, pedagogik diagnostika, baholash mezonlari, indikatorlar, kompetensiyaviy yondashuv, kasbiy tayyorgarlik, kommunikativ kompetentlik, refleksiv faoliyat.

РАЗРАБОТКА КРИТЕРИАЛЬНО-ДИАГНОСТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ОЦЕНКИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ДОПРИЗЫВНОГО ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретико-методологические основы разработки критериально-диагностической модели оценки социокультурной компетентности будущих преподавателей допризывного военного образования. Анализируются роль, содержание и структурные особенности социокультурной компетентности в процессе профессиональной подготовки педагогических кадров для системы военного образования. Обосновываются педагогические возможности использования мотивационно-ценностного, когнитивного, коммуникативного и деятельностно-рефлексивного критериев при оценке данной компетентности. Предлагаются соответствующие индикаторы, диагностические инструменты и механизмы определения уровней сформированности компетентности. Раскрывается значение комплексного оценивания, экспертного анализа, педагогического наблюдения, ситуационных заданий и рефлексивного подхода в обеспечении объективности и достоверности диагностического процесса.

Ключевые слова: социокультурная компетентность, допризывное военное образование, будущий преподаватель, критериально-диагностическая модель, пе-

дагогическая диагностика, критерии оценки, индикаторы, компетентностный подход, профессиональная подготовка, коммуникативная компетентность, рефлексивная деятельность.

DEVELOPMENT OF A CRITERIA-BASED DIAGNOSTIC MODEL FOR ASSESSING THE SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE PRE-CONSCRIPTION MILITARY EDUCATION TEACHERS

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations for developing a criteria-based diagnostic model to assess the sociocultural competence of future pre-conscription military education teachers. It analyzes the role, content, and structural characteristics of sociocultural competence in the professional training of teachers within the military education system. The pedagogical potential of applying motivational-value, cognitive, communicative, and activity-reflective assessment criteria is substantiated. Relevant indicators, diagnostic instruments, and mechanisms for determining different levels of competence development are proposed. Particular attention is given to comprehensive assessment, expert evaluation, pedagogical observation, situational tasks, and reflective approaches as means of improving the objectivity, reliability, and practical relevance of the diagnostic process.

Keywords: sociocultural competence, pre-conscription military education, future teacher, criteria-based diagnostic model, pedagogical diagnostics, assessment criteria, indicators, competency-based approach, professional training, communicative competence, reflective activity.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog kadrlarni tayyorlash jarayoni nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni, balki ijtimoiy-madaniy qadriyatlar, samarali muloqot va mas’uliyatli qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham shakllantirishni talab etadi. Ayniqsa, chaqiriqqacha harbiy ta’lim yo‘nalishida pedagogning faoliyati vatanparvarlik, intizom, fuqarolik mas’uliyati, jamoaviy hamkorlik va ma’naviy-axloqiy tarbiya bilan uzviy bog‘liq.

Mazkur yo‘nalishdagi bo‘lajak o‘qituvchi turli dunyoqarash va ijtimoiy tajribaga ega ta’lim oluvchilar bilan ishlashi sababli uning ijtimoiy-madaniy bilimlari, qadriyatlarga munosabati, kommunikativ qobiliyati va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish salohiyati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ijtimoiy-madaniy kompetentlikni bilim, qadriyat, muloqot va amaliy faoliyatni birlashtiruvchi yaxlit kasbiy sifat sifatida baholash zarur.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida belgilangan ta’lim sifati va pedagog kadrlar tayyorlashga oid vazifalar ham mazkur kompetentlikni rivojlantirishning dolzarbligini ko‘rsatadi. Biroq uning ko‘p tarkibli xususiyati baholashda yagona test yoki o‘zini o‘zi baholash bilan cheklanmasdan, mezonlar, indikatorlar va turli diagnostik vositalardan foydalanishni taqozo etadi.

Tadqiqotning maqsadi — bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetentligini baholash mezonli-diagnostik

modelini ishlab chiqish hamda uning tarkibiy qismlari, indikatorlari va diagnostik vositalarini nazariy jihatdan asoslash.

Ushbu maqsadga muvofiq kompetentlikning mazmuni va tarkibiy xususiyatlarini aniqlashtirish, baholash mezonlari va indikatorlarini ishlab chiqish, ularga mos diagnostik vositalarni belgilash, rivojlanish darajalarini tavsiflash hamda diagnostika natijalaridan kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishda foydalanish imkoniyatlarini asoslash vazifalari belgilandi.

Tadqiqot obyekti — bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy-pedagogik tayyorlash jarayoni. Tadqiqot predmeti esa ularning ijtimoiy-madaniy kompetentligini baholash mezonlari, indikatorlari, diagnostik vositalari va rivojlanish darajalarini aniqlash mexanizmlaridan iborat.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ijtimoiy-madaniy kompetentlik zamonaviy pedagogika, psixologiya va kasbiy ta’lim nazariyasining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, shaxsning ijtimoiy muhitga moslashuvi, madaniy qadriyatlarni anglash va turli ijtimoiy guruhlar bilan samarali munosabat o‘rnatish qobiliyatini ifodalaydi. Kompetensiyaviy yondashuv doirasida u bilim, ko‘nikma, qadriyat va amaliy tajribaning o‘zaro uyg‘unligi sifatida talqin etiladi.

Mahalliy olim I. Saidovning tadqiqotlarida ijtimoiy-madaniy kompetentlikning mazmuni, tarkibiy xususiyatlari va harbiy pedagogika tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Uning ilmiy izlanishlari bo‘lajak harbiy ta’lim o‘qituvchilarining ijtimoiy-madaniy tayyorgarligini rivojlantirish va baholash uchun muhim nazariy asos hisoblanadi.

Xorijiy tadqiqotlarda ham mazkur masalaga alohida e’tibor qaratilgan. G.M. Andreevaning ijtimoiy-psixologik qarashlari shaxslararo munosabatlar va kommunikativ jarayonlarni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Council of Europe tomonidan ishlab chiqilgan demokratik madaniyat kompetensiyalari modelida qadriyatlar, munosabatlar, ko‘nikmalar va bilimlarning o‘zaro bog‘liqligi asoslab berilgan. UNESCOning madaniyatlararo kompetensiyalarga oid konseptual hujjatida esa madaniy xilma-xillikni anglash, o‘zaro hurmat va samarali muloqot masalalari yoritilgan.

R.E. Bennett tadqiqotlarida baholash jarayonida ijtimoiy-madaniy muhitni hisobga olish zarurligi ta’kidlangan. D. Parmigiani va hammualliflarining izlanishlarida kompetentlikni baholash mezonlari va rubrikalarini ishlab chiqishda ekspert baholashining ahamiyati ko‘rsatilgan. O. Pryshliak tadqiqotlarida esa bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniyatlararo kompetentligini rivojlanish darajalari asosida baholash masalalari o‘rganilgan.

Mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar tahlili ijtimoiy-madaniy kompetentlikning nazariy asoslari yetarlicha yoritilganini ko‘rsatadi. Biroq bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy faoliyati xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning qadriyatli pozitsiyasi, ijtimoiy mas’uliyati, kommunikativ madaniyati va

refleksiv faoliyatini yagona tizim asosida baholash masalasi alohida ilmiy-metodik yondashuvni talab etadi. Mazkur tadqiqot aynan shu ehtiyojdan kelib chiqib, mezonli-diagnostik modelni ishlab chiqishga yo‘naltirilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlar tashkil etadi. Kompetensiyaviy yondashuv ijtimoiy-madaniy kompetentlikni bilim, ko‘nikma, qadriyat va amaliy tajriba uyg‘unligi sifatida baholashga xizmat qilsa, tizimli yondashuv uning tarkibiy qismlarini yaxlit o‘rganish imkonini beradi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv individual xususiyatlar va rivojlanish ehtiyojlarini, faoliyatga asoslangan yondashuv esa kompetentlikning amaliy vaziyatlarda namoyon bo‘lishini hisobga oladi.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tarkibiy-mantiqiy tahlil, mezonlarni tasniflash va diagnostik modelni loyihalash metodlaridan foydalanildi. Maqola nazariy-metodologik xarakterga ega bo‘lib, unda empirik tajriba-sinov natijalari keltirilmagan. Shu sababli taklif etilayotgan mezon va indikatorlar nazariy model loyihasi sifatida qaraladi.

Ijtimoiy-madaniy kompetentlikning tarkibiy tuzilishi

Bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchisining ijtimoiy-madaniy kompetentligi o‘zaro bog‘liq bo‘lgan to‘rtta yo‘nalishni qamrab oladi. Qadriyatli yo‘nalish milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik va kasbiy mas’uliyatda; bilimga oid yo‘nalish ijtimoiy-madaniy jarayonlar, madaniy xilmaxillik va pedagogik etika haqidagi bilimlarda namoyon bo‘ladi. Kommunikativ yo‘nalish samarali muloqot, faol tinglash va hamkorlik qilish qobiliyatini, amaliy-refleksiv yo‘nalish esa bilimlarni kasbiy faoliyatda qo‘llash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalarini ifodalaydi. Ushbu yo‘nalishlarning uyg‘unligi ijtimoiy-madaniy kompetentlikning shakllanganlik darajasini belgilaydi.

Ijtimoiy-madaniy kompetentlikni baholash mezonlarini ishlab chiqish

Mezonli-diagnostik modelni ishlab chiqishda kompetentlikning asosiy jihatlarini qamrab olish, mezonlarning mazmunan farqlanishi, aniq indikatorlarga ega bo‘lishi va harbiy-pedagogik faoliyat xususiyatlariga mos kelishi hisobga olindi. Shu asosda to‘rtta mezon taklif etiladi: motivatsion-qadriyatli, kognitiv, kommunikativ va faoliyat-refleksiv.

Motivatsion-qadriyatli mezon bo‘lajak pedagogning ijtimoiy-madaniy qadriyatlarga munosabati, kasbiy motivatsiyasi va ijtimoiy mas’uliyatini anglashini ifodalaydi. Harbiy ta’lim tizimida vatanparvarlik, fuqarolik burchi, milliy qadriyatlarga hurmat, intizom va jamoaviy hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Mazkur mezon milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ongli munosabat, kasbiy faoliyatning ijtimoiy ahamiyatini anglash, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasiga mas’uliyat bilan yondashish va hamkorlikka tayyorlik indikatorlari orqali baholanadi. Bunda so‘rovnoma, refleksiv suhbat va vaziyatli topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Kognitiv mezon ijtimoiy-madaniy jarayonlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, madaniyatlararo munosabatlar hamda pedagogik etika haqidagi bilimlarni tavsiflaydi. Bunda bilimlarni o‘zlashtirish bilan birga, ularni pedagogik vaziyatlarda qo‘llash qobiliyati ham hisobga olinadi. Uning asosiy indikatorlari ijtimoiy-madaniy kompetentlik mohiyatini bilish, qadriyatlarni tushuntirish, madaniy xilma-xillikni anglash va ijtimoiy-pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishdan iborat. Ushbu mezonni bilim testlari, yozma tahlil va vaziyatli topshiriqlar yordamida aniqlash mumkin.

Kommunikativ mezon bo‘lajak harbiy ta’lim o‘qituvchisining ta’lim oluvchilar, hamkasblar va boshqa ijtimoiy subyektlar bilan samarali muloqot o‘rnatish qobiliyatini ifodalaydi. Muloqotning aniq, tushunarli va hurmatga asoslangan bo‘lishi o‘zaro ishonch hamda sog‘lom psixologik muhitni shakllantirishda muhimdir. Mazkur mezon fikrni aniq bayon qilish, suhbatdoshni faol tinglash, turli qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, hamkorlikni tashkil etish va kelishmovchiliklarni konstruktiv hal qilish indikatorlarini qamrab oladi. Baholashda pedagogik kuzatish, rolli o‘yinlar, vaziyatli topshiriqlar va ekspert baholashidan foydalanish tavsiya etiladi.

Faoliyat-refleksiv mezon ijtimoiy-madaniy bilim va qadriyatlarni amaliy faoliyatda qo‘llash, o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish hamda kasbiy rivojlanishga intilishni tavsiflaydi. U pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, faoliyat natijalarini baholash, xatolardan xulosa chiqarish va rivojlanish ehtiyojlarini aniqlashda namoyon bo‘ladi. Asosiy indikatorlari bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, maqbul yechim topish, o‘z faoliyatini tahlil qilish va individual rivojlanish rejasini tuzishdan iborat. Mazkur mezonni amaliy topshiriqlar, portfolio, refleksiv hisobot va pedagogik kuzatish orqali baholash mumkin.

NATIJALAR

Tadqiqotning nazariy-tahliliy natijasi sifatida bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetentligini baholashga yo‘naltirilgan to‘rt mezonli diagnostik model loyihasi ishlab chiqildi.

Taklif etilgan modelning asosiy xususiyati ijtimoiy-madaniy kompetentlikni alohida-alohida sifatlar yig‘indisi sifatida emas, balki o‘zaro bog‘liq qadriyatli, bilimga oid, kommunikativ va amaliy-refleksiv komponentlardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida baholashga yo‘naltirilganligidir.

1-jadval. Ijtimoiy-madaniy kompetentlikni baholash mezonlari, indikatorlari va diagnostik vositalari

Baholash mezoni	Asosiy indikatorlar	Diagnostik vositalar
Motivatsion-qadriyatli	Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabat; kasbiy mas’uliyat; vatanparvarlik; ijtimoiy hamkorlikka tayyorlik	So‘rovnoma, refleksiv suhbat, qadriyatli vaziyatlar tahlili
Kognitiv	Ijtimoiy-madaniy bilimlar; pedagogik etika tamoyillarini	Bilim testi, yozma topshiriq, vaziyatli tahlil

	bilish; madaniy xilma-xillikni anglash; vaziyatlarni tahlil qi-lish	
Kommunikativ	Faol tinglash; fikrni aniq ifodalash; o‘zaro hurmat; hamkorlik; kelishmovchili-klarni konstruktiv hal etish	Pedagogik kuzatish, rolli o‘yin, ekspert baholashi
Faoliyat-refleksiv	Bilimlarni amaliyotda qo‘llash; qaror qabul qilish; o‘z faoliyatini tahlil qilish; o‘zini rivojlantirish rejasini tuzish	Amaliy topshiriq, portfolio, refleksiv hisobot

Jadvalda keltirilgan mezon va indikatorlar diagnostik modelning asosiy mazmunini tashkil etadi. Ularning o‘zaro muvofiqligi baholash jarayonida kompe-tentlikning turli jihatlarini qamrab olish imkonini beradi.

Mezon va indikatorlarni aniqlashtirishda ularning kuzatiladigan xatti-hara-katlar bilan bog‘lanishi muhim hisoblanadi. Masalan, “kommunikativ kompetentlik rivojlangan” degan umumiy ifoda o‘z-o‘zicha yetarli diagnostik ma’lumot ber-maydi. Buning o‘rniga pedagogning suhbatdosh fikrini bo‘lmasdan tinglashi, o‘z qarorini asoslab berishi, turli fikrlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi kabi aniq belgilar baholash uchun asos bo‘lishi mumkin.

Diagnostik vositalar tizimi. Taklif etilayotgan modelda har bir mezon uchun alohida diagnostik vositalardan foydalanish ko‘zda tutiladi. Bunda birgina usulga tayanish o‘rniga bir nechta manbadan olingan ma’lumotlarni qiyosiy tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Birinchi guruhga so‘rovnoma va testlar kiradi. Ular bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy-madaniy qadriyatlar, kasbiy mas’uliyat, pedagogik etika va madani-yatlararo munosabatlar haqidagi bilimlari hamda qarashlarini aniqlash imkonini be-radi.

Ikkinchi guruhni pedagogik kuzatish va ekspert baholash tashkil etadi. Ushbu usullar pedagogning muloqot jarayonidagi xatti-harakatlari, jamoa bilan ishlash qobiliyati, o‘zaro hurmat va hamkorlikni tashkil etish darajasini aniqlashga yordam beradi.

Uchinchi guruhga vaziyatli topshiriqlar va amaliy mashqlar kiradi. Masalan, pedagogik jarayonda turli dunyoqarashga ega ta’lim oluvchilar o‘rtasida kelish-movchilik yuzaga kelgan vaziyat taklif etiladi. Ishtirokchidan muammoni aniqlash, tomonlarning pozitsiyasini tahlil qilish va pedagogik jihatdan asoslangan yechim ishlab chiqish talab etiladi.

To‘rtinchi guruhni refleksiv metodlar tashkil etadi. O‘zini o‘zi baholash, refleksiv kundalik, portfolio va individual rivojlanish rejasi orqali bo‘lajak peda-gogning o‘z faoliyatiga tanqidiy yondashishi va kasbiy takomillashishga intilishi o‘rganiladi.

Ijtimoiy-madaniy kompetentlikning rivojlanish darajalari. Mezonli-diagnostik modelning muhim tarkibiy qismi kompetentlikning shakllanganlik darajalarini

aniqlash hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda uch darajali tasnif taklif etiladi: quyi, o‘rta va yuqori.

2-jadval. Ijtimoiy-madaniy kompetentlikning rivojlanish darajalari

Daraja	Umumiy tavsif
Quyi daraja	Ijtimoiy-madaniy bilimlar tizimli shakllanmagan; qadriyatlarga munosabat ko‘proq tashqi ta’sirga bog‘liq; muloqot va pedagogik vaziyatlarni hal etishda qiyinchiliklar kuzatiladi; refleksiv tahlil yetarli rivojlanmagan.
O‘rta daraja	Asosiy ijtimoiy-madaniy bilimlarga ega; milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ahamiyatini anglaydi; odatiy pedagogik vaziyatlarda samarali muloqot qila oladi; o‘z faoliyatini tahlil qilishga intiladi, biroq murakkab vaziyatlarda qo‘shimcha yordamga ehtiyoj sezadi.
Yuqori daraja	Ijtimoiy-madaniy bilimlarni chuqur egallagan; qadriyatli pozitsiyasi barqaror; turli ijtimoiy guruhlar bilan samarali muloqot qiladi; murakkab pedagogik vaziyatlarda mustaqil va asoslangan qaror qabul qiladi; o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilib, takomillashtiradi.

Mazkur darajalar kompetentlikning rivojlanish holatini sifat jihatidan tavsiflashga xizmat qiladi. Ular baholash natijalarini talqin qilish va individual rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash uchun mo‘ljallangan.

Darajalarni belgilashda faqat umumiy taassurotga tayanmaslik, balki har bir mezon bo‘yicha to‘plangan diagnostik dalillarni hisobga olish zarur.

Diagnostik natijalarni miqdoriy baholash mexanizmi. Modelning amaliy qo‘llanilishini ta’minlash maqsadida indikatorlarni ball asosida baholash imkoniyati ham ko‘zda tutiladi.

Bunda har bir indikator 1 balldan 3 ballgacha baholanishi mumkin:

1 ball — indikatorning namoyon bo‘lishi past darajada;

2 ball — indikator qisman yoki beqaror namoyon bo‘ladi;

3 ball — indikator barqaror va mustaqil namoyon bo‘ladi.

Agar to‘rtta mezonning har biri bo‘yicha beshtadan indikator belgilansa, umumiy hisobda 20 ta indikator yuzaga keladi. Bunday holatda maksimal natija 60 ballni tashkil etadi.

Umumiy ko‘rsatkich quyidagi formula orqali hisoblanishi mumkin:

$K = (S / Smax) \times 100$

Bu yerda:

K — kompetentlikning umumiy baholash ko‘rsatkichi;

S — indikatorlar bo‘yicha to‘plangan umumiy ball;

Smax — maksimal mumkin bo‘lgan ball.

Ushbu formuladan foydalanish natijalarni foiz ko‘rinishida ifodalash imkonini beradi. Biroq quyi, o‘rta va yuqori darajalar uchun aniq chegaralarni belgilashdan oldin diagnostik vositalarni sinovdan o‘tkazish, ekspertlar xulosalarini olish va empirik ma’lumotlar asosida kesim qiymatlarini asoslash lozim.

Bundan tashqari, barcha indikatorlarning ahamiyati bir xil bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli keyingi tadqiqotlarda ekspert baholashi asosida mezon va indikatorlarning vazn koeffitsiyentlarini aniqlash masalasi ham ko‘rib chiqilishi mumkin.

Mezonli-diagnostik modelning umumiy tuzilishi. Taklif etilayotgan model quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirilishi nazarda tutiladi:

1. Maqsad va diagnostika vazifalarini belgilash.
2. Kompetentlikning tarkibiy qismlarini aniqlash.
3. Baholash mezonlari va indikatorlarini tanlash.
4. Har bir indikatorga mos diagnostik vositalarni belgilash.
5. Diagnostik topshiriqlarni amalga oshirish.
6. Olingan ma’lumotlarni tizimlashtirish va tahlil qilish.
7. Kompetentlikning rivojlanish darajasini aniqlash.
8. Individual rivojlanish tavsiyalarini ishlab chiqish.
9. Qayta diagnostika orqali rivojlanish dinamikasini kuzatish.

Ushbu model diagnostikani faqat yakuniy nazorat vositasi sifatida emas, balki bo‘lajak pedagogning kasbiy rivojlanishini boshqaruvchi uzluksiz jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi.

MUHOKAMA

Bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetentligini baholash harbiy pedagogikaning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Chunki mazkur yo‘nalishdagi pedagogning faoliyati nafaqat bilim berish, balki ta’lim oluvchilarda vatanparvarlik, ijtimoiy mas’uliyat, jamoaviy hamkorlik, intizom va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarga hurmatni shakllantirish bilan ham bog‘liq. Shu bois ijtimoiy-madaniy kompetentlikni baholashda nazariy bilimlar bilan bir qatorda, pedagogning kasbiy pozitsiyasi, muloqot madaniyati va amaliy faoliyatda namoyon bo‘ladigan xatti-harakatlarini ham hisobga olish zarur.

Taklif etilayotgan modelda motivatsion-qadriyatli, kognitiv, kommunikativ va faoliyat-refleksiv mezonlar o‘zaro bog‘liq holda qaraladi. Motivatsion-qadriyatli mezon pedagogning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabati, vatanparvarlik, fuqarolik mas’uliyati va kasbiy burchni anglashini ifodalasa, kognitiv mezon ushbu qadriyatlar hamda ijtimoiy-madaniy jarayonlarga oid bilimlarni pedagogik vaziyatlarda qo‘llay olish darajasini belgilaydi. Kommunikativ mezon ta’lim oluvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish, ularning fikrlarini hurmat qilish va jamoada sog‘lom muhit yaratish qobiliyatini aks ettiradi. Faoliyat-refleksiv mezon esa bilim va qadriyatlarni amaliyotga tatbiq etish, mustaqil qaror qabul qilish hamda o‘z faoliyatini tahlil qilib, takomillashtirishga intilishni nazarda tutadi.

Mazkur mezonlarning bir-birini to‘ldirishi modelning asosiy xususiyatidir. Chunki pedagogning ijtimoiy-madaniy qadriyatlarga ijobiy munosabati tegishli bilim va amaliy ko‘nikmalar bilan mustahkamlanmasa, kompetentlikning yuqori darajada shakllanganligi haqida xulosa chiqarish qiyin. Shu sababli diagnostika jarayonida har bir mezon bo‘yicha olingan natijalarni alohida baholash bilan birga, ularning umumiy holatini ham tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Taklif etilayotgan modelning amaliy ishonchliligini ta’minlash uchun uni dastlab mutaxassislar ekspertizasidan o‘tkazish, diagnostik topshiriqlarning

tushunarliligi va baholash ko‘rsatkichlarining aniqligini tekshirish zarur. Keyingi bosqichda so‘rovnoma, test va kuzatish natijalari asosida o‘lchov vositalarining ishonchliligi hamda validligi o‘rganilishi mumkin. Shuningdek, dastlabki va yakuniy diagnostika natijalarini qiyoslash orqali modelning pedagogik rivojlanishni rejalashtirishdagi amaliy imkoniyatlarini aniqlash lozim.

Mezonli-diagnostik modeldan bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida foydalanish ularning individual rivojlanish ehtiyojlarini aniqlashga xizmat qiladi. Xususan, pedagogik muloqotga oid amaliy mashg‘ulotlar, vaziyatli topshiriqlar, madaniyatlararo munosabatlarni o‘rganish va refleksiv faoliyatni tashkil etish orqali ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish mumkin. Bunda diagnostika natijalaridan ta’lim oluvchilarni o‘zaro taqqoslash uchun emas, balki ularning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash vositasi sifatida foydalanish muhimdir.

Umuman olganda, taklif etilgan mezonli-diagnostik model harbiy pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetentligini yaxlit baholash, mavjud kamchiliklarni aniqlash va individual rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash uchun metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

Bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetentligini nazariy-metodologik jihatdan o‘rganish natijasida mazkur kompetentlik pedagogning kasbiy tayyorgarligini belgilovchi muhim integrativ sifat ekanligi aniqlandi. U milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabat, ijtimoiy-madaniy bilimlar, kommunikativ qobiliyatlar, amaliy faoliyat va refleksiyaning o‘zaro uyg‘unligini ifodalaydi.

Tadqiqot doirasida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni baholashga qaratilgan motivatsion-qadriyatli, kognitiv, kommunikativ va faoliyat-refleksiv mezonlardan iborat mezonli-diagnostik model taklif etildi. Har bir mezon tegishli indikatorlar va diagnostik vositalar bilan bog‘lanib, kompetentlikni kompleks baholash imkoniyati asoslandi. Bunda test, so‘rovnoma, pedagogik kuzatish, ekspert baholashi va vaziyatli topshiriqlardan birgalikda foydalanish maqsadga muvofiq.

Kompetentlikning quyi, o‘rta va yuqori rivojlanish darajalarini belgilash bo‘lajak pedagoglarning mavjud tayyorgarligini aniqlash va individual rivojlanish yo‘nalishlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, modelning ilmiy-amaliy ishonchliligi va samaradorligini asoslash uchun uni ekspert baholashi hamda empirik tajriba-sinovdan o‘tkazish zarur.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, diagnostik rubrikalar ishlab chiqish, vaziyatli va refleksiv topshiriqlardan foydalanish, individual rivojlanish dasturlarini joriy etish hamda model samaradorligini matematik-statistik usullar asosida tekshirish tavsiya etiladi.

Umuman, taklif etilgan mezonli-diagnostik model bo‘lajak chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘qituvchilarining ijtimoiy-madaniy kompetentligini yaxlit baholash va

ularning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiluvchi metodik asos hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. Saidov I. Ijtimoiy-madaniy kompetentlikning ilmiy tavsifi // FarDU ilmiy xabarlari. – 2024. – T. 30. – № 1. – B. 151–154.
3. Saidov I. Harbiy pedagogikada ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning nazariy asoslari // Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar. – 2025. – № 7. – B. 54–59.
4. Andreeva G.M. Социальная психология: учебник. – Москва: Аспект Пресс, 2001.
5. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Volume 1: Context, Concepts and Model. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2018.
6. UNESCO. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. – Paris: UNESCO, 2013.
7. Bennett R.E. Toward a Theory of Socioculturally Responsive Assessment // Educational Assessment. – 2023. – Vol. 28. – Issue 2. – P. 83–104.
8. Parmigiani D., Jones S.-L., Silvaggio C., et al. Assessing Global Competence Within Teacher Education Programs: How to Design and Create a Set of Rubrics With a Modified Delphi Method // SAGE Open. – 2022.
9. Pryshliak O. Аналіз рівнів сформованості міжкультурної компетентності майбутніх учителів нової української школи // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2023. – № 52. – Б. 176–181.
10. Makhmudov K. Assessing Criteria for Intercultural Communication Competence in Teaching EFL to Uzbek Students.
11. Boltaeva Q.A. Criteria and Indicators for Diagnosing the Professional-Intellectual Competence of Teachers // Acta NUUz. – 2026. – Vol. 1. – No. 1.11. – P. 104–106.